

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2019, 2(1):69-90.

DOI: [10.26677/TR1010.2019.85](https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.85)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası:

<https://www.sobibder.org>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı- Türk Atasözleri ve Deyimlerinin “Cinsiyetçi” Roller Üzerinde Etkileri

Aysun BERK YILMAZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Sakarya. e-posta: aysun.berk1@ogr.sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0554-3656>

Öz

Toplumdaki cinsiyet ve cinsiyetçi rol algısını incelemenin en önemli yönlerinden biri de o toplumun en önemli değerlerinden biri olan ve onu yansıtan dilinden geçmektedir. Bir toplumun kültürel yapısını en iyi analiz edebilmenin yolu da o toplumun dilini iyi incelemek, anlamak ve doğru bir şekilde yorumlamaktan geçer. Dilin en önemli aktarma özelliğine ve görevine sahip olan atasözleri ve deyimler, baskın kültürün bilinçaltını bizlere sunmaktadır ve böylece toplumsal cinsiyetçi bakışın küçük bir evrenini oluşturmaktadır. Makalenin temel amacı, kalıplaşmış söz öbeklerinin söylemlerini ele alarak, toplumsal ve kültürel yapının, kadın ve erkeklerden, cinsiyetlerine yakıştır(!) kadın/lık ve erkek/lik bağlamında cinsiyetçi rol beklentilerinin ne olduğunu ortaya koymak ve yorumlamaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan geniş bir literatür taraması sonucunda elde edilen cinsiyetçi rollere dayalı Türk atasözleri ve deyimleri ortaya koyulup incelendiğinde, toplumsal zeminde, daha çok kadınların ele alındığı fakat ne yazık ki genellikle olumsuz olarak ele alındığı hatta bazı olumsuz erkek davranışlarının sorumluluğunun bile kadınlara yüklenildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Roller, Türk Atasözleri ve Deyimleri.

Makale Gönderme Tarihi: 13.03.2019

Makale Kabul Tarihi: 24.03.2019

Önerilen Atıf:

Berk Yılmaz, A. (2019). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı- Türk Atasözleri ve Deyimlerinin “Cinsiyetçi” Roller Üzerinde Etkileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1):69-90.

© 2019 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2019, 2(1):69-90. DOI: [10.29226/TR1001.2019.x](https://doi.org/10.29226/TR1001.2019.x)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Gender Perception in Turkish Proverbs and Idioms – The Effect of Turkish Proverbs
and Idioms on “Sexist/Gendered” Roles**

Aysun BERK YILMAZ, Graduate Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences,
Sociology Department, Sakarya. e-mail: aysun.berk1@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0554-3656>

Abstract

One of the most important aspects in reviewing the gender and sexism perception in a society is through the language which reflects the cultural structure of said society, which is one of the most important values of a society. The best way of analyzing a society’s cultural structure is through investigating, understanding and correctly deciphering its language. Proverbs and idioms, the most powerful tools to convey meaning a language has, present the subconscious of the dominant culture and thereby form a small universe of societal view on gender. The primary goal of this article, is to reveal and discuss the gender roles expectations of the social and cultural structure from females and males within the context of femininity and masculinity in worthy of the gender(!) by investigating the discourse of formulaic expressions. As a result of the intensive literature review carried out in line with this purpose, when the obtained Turkish proverbs and idoms that are based on gender roles are investigated, it is seen that at the social level, females are mostly addressed but unfortunately, they are usually attached negative connotations and in fact, even the responsibility for some negative male behavior is attributed to females.

Keywords: Gender, Gender Roles, Turkish Proverbs and Idioms.

Received: 13.03.2019

Accepted: 24.03.2019

Suggested Citation:

Berk Yılmaz, A. (2019). Gender Perception in Turkish Proverbs and Idioms – The Effect of Turkish Proverbs and Idioms on “Sexist/Gendered” Roles, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 2(1):69-90.

© 2019 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Arkamda yürüme, ben öncün olmayabilirim.

Önümde yürüme, takipçin olmayabilirim.

Yanımda yürü, böylece ikimiz eşit olabiliriz.

Kızılderili Özdeyişi

GİRİŞ

Dil, kültürün en önemli taşıyıcısı, aktarıcısı ve kültürü etkileyen bir unsur olmasının yanında aynı zamanda kültürden de etkilenen en önemli iletişim aracı ve ağıdır. Dil “*Ortak ve sürekli inançların içine sindiği ve milyonlarca insanın binlerce yıl denediği hakikatlerin deposu*” dur (Kaplan, 2001: 9). Bir toplumun dili incelendiğinde o toplumun ve yapısının ruhuna dair yansımaları görmek mümkündür. Dolayısıyla kültür araştırmalarında da dil araştırmalarında da önemli paralellik mevcuttur ve bu alandaki araştırmalarda, her biri diğeri olmadan anlamsız kalmaktadır. Dil, kültürü ve kültür de dili yansıtmaktaysa, atasözleri ve deyimler de dilin ve kültürün en önemli ögesi ise bu kavramların, etle tırnak oldukları gerçeği göz önünde bulundurulurken irdelenmesi önem taşımaktadır.

Dilin, önemli bir kısmını oluşturan atasözleri ve deyimlerin, aslında kültürel yapıya da vurgu yaptığını görmekteyiz; aslında o toplumun kültürel ve toplumsal yapısının kısa ve öz ifadesidir diyebiliriz (Aksoy, 2013). Bu bağlamda dil, kültürel yapıdaki ‘toplumsal cinsiyet’ ve ‘cinsiyetçi rol’ algısının ne olduğuna dair ya da ne olmadığına dair kısa ve öz tanımlarını atasözleri ve deyimler ile anlatır ve aktarır. Kime “kadın” kime “erkek” denir, “kadınlığın” ve “erkekliğin” ne olduğu ya da ne olmadığı ve bunlara yönelik -önceden belirlenmiş- davranış kalıpları topluma ait kültürel kodlar tarafından çizilmektedir ve dil ile nesilden nesile aktarılmaktadır. Dolayısıyla toplum ve kültür, yeni doğan bireylere en önce dış görünüşüne yani fiziksel ve biyolojik yapısına göre bir cinsiyet ataması/tayini yapar sonra da o bireylerden, önceden belirlenmiş cinsiyet davranışları kalıplarına zorunlu olarak uymalarını bekler. Dolayısıyla insanların bir araya gelmesi ve ortak yaşam alanları kurmasıyla birlikte ortaya çıkan sentez kültürün/lerinin söylemlerine toplumun üyeleri uymak zorundadır (Acar ve Demir, 2005). Söylem ise, Yiğitoğlu ve Yalçınkaya’ya göre (2016: 1661) dilin özel ve anlamlandırılan halidir. Verilmek istenen mesaj ya da yaratılmak istenen algı çerçevesinde kelime veya cümleler özenle seçilerek bir araya getirilir. “*Söylem analizinde dilbilimsel öğeler tek başına ele alınmaz. Söylemin meydana geldiği bağlam dikkate alınır*” (Yule ve Brown: 1983: 27).

Makalenin başında da belirtildiği gibi kime “kadın” kime “erkek” deneceği ya da denmeyeceği, kategorik olarak ikiye ayrılmış cinsiyetlere yönelik davranış kalıpları ve bu kalıpların sürdürülür olması kültürel zeminde oldukça önemlidir, katıdır ve kesintisiz olarak nesillere aktarılmak istenir. Bu durum doğal olarak, toplumdaki çoğunluğun ve oradaki hakim/baskın kültürün, fiziksel ve biyolojik farklılıklara göre kadın ya da erkek olarak sınıflandırdığı bireylerden, gerekli görülen ve önceden belirlenmiş kadın/lık ve erkek/lik rollerine uygun davranış beklentilerini beraberinde getirecektir.

Azeri Türklerin önemli bir atasözü olan “*Atasözlerinin her biri bir destandır*” benzetmesi ile aslında anlatılmak istenen, deyim ve atasözlerinin, tarihin süzgecinden ve tecrübesinden geçerek ifade etmek istenilen bir durumu kısa ama öz şekilde ifade edebilmesi yönüdür (Çobanoğlu, 2003: 7). Yani sayfalarca anlatılacak olan bir konunun, durumun ya da olayın çok kısa tümcelerle özetlemesi fakat çok şey anlatması veya duruma yönelik kendine has söylem ile tabiri caizse nokta atışı yapması, bu sözcük öbeklerinin en önemli özelliğidir.

Türk atasözleri ve deyimlerinin kadına, erkeğe ve çocuklara yönelik söylemleri analiz edildiğinde kadınların genel olarak özel yani evde hane içerisinde sorumluluk sahibi olduklarını, görev aldıklarını ya da alması gerektiğini bunun yanı sıra erkeklerin genel olarak hem hane içinde hem hane dışarısında yer ve görev aldığını ve alması gerektiğini savunduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak kadınlar anne, ev hanımı, yuva yapan ya da yıkan, iyi bir eş, çocuk doğuran – özellikle de erkek çocuk- olarak görülmekte, kadınlık rolleri bu çerçevede kodlanmakta ve anlamlandırılmaktadır. Kadınlar erken yaşta iyi bir erkekle evlendirilmeli, çocuk doğurmalı ki özellikle erkek çocuk doğurmak sosyal statünün de artmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir; temiz, düzenli, hamarat, hanım hanımcık, namuslu(!), güzel yemek yapabilen ve hane içi ile ilgili, aile büyüklerinin sözünden çıkmayan, tatlı dilli, iyi bir anne, eş, gelin veya kız olmalıdır (Günindi Ersöz, 2010: 167-169). Kadın, tüm bunları ve daha fazlasını toplumsal ve kültürel beklentilere ve normlara uygun olarak yapmak zorundadır. Ayrıca anne olmuş kadınlar kızlarını geleceğin iyi bir annesi, eşi, gelini olarak yetiştirmekle de mükelleftir. Keza “Anasına bak kızımı al” atasözü de kadınların kız çocuklarını iyi bir eş ve anne olarak yetiştirmekle yükümlü olduklarını savunur. Dolayısıyla, bir kız çocuğun geleceğinin, çocuğun refahı veya kişisel akademik gelişimi yönünde değil de evleneceği erkeğin ve erkek ailesinin refahı yönünde planlandığını (bu durum, zaten aile tarafından kız çocuğun evden gidecek/verilecek birey olarak görüldüğü düşüncesini de yansıtmaktadır) ve kız çocuklarının geleceğe dönük rolleri bu çerçevede şekillendirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Ayrıca hane içerisinde gelinler, olumsuz ve kayın validesine karşı kötü, karşı gelen ya da isyankâr olarak atfedilir. Ayrıca görüldüğü üzere özellikle kayınvalide tarafından olumsuz nitelikler yüklenen “gelin” olgusu ele alındığında, aslında toplumsal yapıda kadınların hemcinslerine büyük ölçüde psikolojik ve sözel şiddet uyguladıkları ve bir takım sözcük öbekleri ile durumun nesillere büyük bir özenle aktarıldığı da görülmektedir.

Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı; Türk atasözleri ve deyimlerinin söylemlerini ele alarak toplumsal ve kültürel yapının, sağ ve sağlıklı doğumundan ölümüne kadar olan süreçte kadın ve erkeklerden, cinsiyetlerine yakıştır(!) kadın/lık ve erkek/lik bağlamında rol beklentilerinin ne yönde olduğunu ortaya koymak ve yorumlamaktır.

TOPLUMSAL CİNSİYET ve KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmaların en önemli başlangıç noktalarından biri, erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkların ve ayrımın biyolojik olarak mı yoksa kültürel olarak mı belirlendiği sorunsalıdır (Entwistle, 2012: 217). Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklara yönelik ifadelerde bulunan bir kavram olmasından ziyade daha çok insanların, toplumun ve kültürün, karşı cinse veya hemcinsine atfettiği ve o cinsiyete yakıştırdıkları; o cinsiyete yüklediği anlamlar ve beklentilerin tamamına denmektedir (Bilton, 2008: 128-130). Batı dillerine bakıldığında, kadın ve erkek kavramları için *sex* ve *gender* kavramlarının kullanıldığı görülmektedir (Genç, 2018:19). *Sex* kavramı, cinsiyetlerin biyolojik yönlerini ifade etmekten *gender* kavramı, toplumun ve kültürün cinsiyetlere yükledikleri anlamları ifade etmektedir (Ağrıdağ, 2005). Söz konusu olan iki kavram arasındaki ayrım ise birini doğa belirlerken diğersinin anlamını, toplumların ve kültürlerin belirlemesidir (Üner, 2008: 6). Slattey'e (2011: 341) göre *gender* kavramı kültürel zeminde şekillenen toplumsal rollerdeki erkeksilik ve dişilik özellikleridir. Titley (2014: 31) ise toplumsal cinsiyet “*gender*” kavramını, cinsiyetin doğuştan gelen bir özellik olması fikrine bir karşı duruş niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, söylemsel bir oluşumdur, doğa ve kültürün ayrımı ile beslenir, doğaya atıfta bulunarak meşrulaştırılır, ilişkilerin hiyerarşik olarak düzenlenmesinin gizlenmesine yardımcı olur ve bir gerçeklik olarak dayatılmaya çalışılır (Butler, 2012: 94). Bayraktar'a (2018: 100) göre, toplumsal cinsiyet olgusunu

kabullenmek, cinsiyet eşitsizliğinin değişmez bir gerçeklik olduğunu görme eğiliminden aşılabilir görme eğilimine geçişi ifade eder.

Toplum ve hakim kültür, daha anne karnında iken cinsiyeti kadın veya erkek olarak sınıflandırılan bireylerden, o toplumun kültürel yapısına uygun görülmüş, cinsiyetçi davranış normlarına uymasını şiddetle beklerler. Kadınlara yönelik atasözleri ve deyimler genellikle evlilik, eş, anne, anneye yardımcı olmak iken erkeklerde genellikle evin geçimini sağlamak, babalık, yiğitlik gibi kavramların ön plana çıktığını görülmektedir. Toplumun ve baskın kültürün cinsiyetlere biçtiği anlamlar sonucunda, cinsiyetlere yönelik önceden belirlenen davranış kalıplarının içinin nasıl doldurulduğu ortaya çıkmaktadır ve bu durum da toplumsal cinsiyetin belki de biyolojik cinsiyetten daha da baskın olabileceği sonucunu doğurabilmektedir. Şöyle ki, toplum tarafından katı olarak tanımlanmış erkek veya kadın davranış kalıplarından biri ile çelişen bir davranış sergileyen birey için toplumun geneli tarafından ayıplama, kınama hatta cezalandırılmaya varan yöntemler kullanılmakta bu da bazen ve bazı durumlarda toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten daha baskın olabileceği kanaatini doğurabilmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET ve TÜRK KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ

Türk kültüründe kadın ve kadınlık algısını üç dönemde incelemek mümkündür:

1. İslamiyet öncesi göçebelik dönemlerinde kadın,
2. İslamiyet' ten sonraki dönemlerde kadın ve
3. Cumhuriyet Dönemi'nde kadın (Kaplan, 2001; Anıl, 2004).

İlk olarak İslamiyet öncesi dönemde göçebe hayattaki kadın ve kadınlık algısına baktığımızda; kadınların erkeklerle daha fazla eşit tutulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Türk toplumlarında o toplumu yöneten tek kişi yani tek erkek yoktur. Eşleriyle birlikte yönetim söz konusudur. Hatun ve Hakan yönetimde sorumludur ve emirnameleri beraber imzalamakta oldukları görülmektedir. "*Hakan ve Hatun buyuruyor ki*" şeklinde buyruklara halk itaat etmek zorundadır. Şölenlerde, kurultaylarda, ibadetlerde, törenlerde ve birçok yerlerde Hakan ve Hatun bir arada bulunmak zorundadır. Aynı şekilde İslamiyet öncesinde kadınlara verilen önemin bir göstergesi de Tanrı ve Tanrıçalara inanılması ve Türklerde en önemli Tanrı'ya "Ana Tanrıça" adının verilmesidir. Tapındıkları ve toplumsal ve sosyal hayatın en önemli unsuru olan ve birleştirici özelliği ön plana çıkan ibadet ve tapınmalarda en önemli unsur olan Tanrı'nın kadınsallaştırılması aslında kadına verilen önemden kaynaklanmaktaydı (Göksel, 1998).

Berktaş (2004: 10-11), İslam ile yönetilen toplumlardaki özellikle de Osmanlı toplumundaki İslam hukukunda, yöneticinin örfi hukuku ile tamamlanmak kaydıyla şeriatın egemen olduğunu, şeriatın ise kadınları erkeklere göre ikincil konumda varsaydığını, İslam'daki var olan hakların kadın ve erkeklere eşit olarak tanınmadığını, evlilik ve aileye ilişkin yasalara bakıldığında erkeklere çok eşliliğin meşru olarak görüldüğünü ve bu durumun yasal statü açısından da erkek üstünlüğüne işaret ettiğini, cariyelik sisteminde erkeklerin istedikleri kadar köle kadınla birlikte yaşayabileceğini, boşanma hakkının erkekler için kolaylaştırıldığını fakat kadınlara bazı istisnalar dışında boşanabilme hakkı verilmediğini, bu anlayışın da uzantısı olarak boşanma durumunda müşterek çocukların velayetinin babaya ya da baba ailesi yanına verildiğini, kadınların mülkiyet haklarının olmaması ile birlikte mirastan erkeklerin yarısı oranında faydalanabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca Berktaş (2004: 11-12), İslami yasaların egemen olduğu bir düzende kadınların kamusal alana çıkışlarının engellendiğini, İslam'ın referans ve temel kaynaklarında kadınların evin geçimini sağlama konusunda yükümlü olmadığını ve kadının yerinin aile ve evin içi olduğunun vurgulandığını, kentsel mekânların da cinsiyete göre keskin bir şekilde ayrıldığını ve İslami yasalarla kadınların belirli alanlar dışında rahatça

dolaşmasının sınırlandırıldığını, Tanzimat dönemine dek kadınlar ile alakalı İslami yasakların, öncelikle giyim-kuşam, gezinti yerleri, alışveriş yerleri vb. davranışlarını düzenlediğini fakat aynı yasa ve düzenlemelerin Tanzimat sonrasında da büyük ölçüde devam ettiğini ifade etmektedir. İslamiyet Dönemi'ndeki kadın algısına bakıldığında aslında İslam'ın yanlış anlaşılmasından, algılanmasından, yorumlanmasından ve aktarılmasından kaynaklı olarak kadınların statü ve değer kaybına uğradıkları ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda kültürü etkileyen en önemli dinamik olan dini inanç ve bu inancın yanlış yorumlanması ve aktarılması, Türk toplumunda kadının değersiz, ev işleri ile meşgul, ekonomik kaygılardan uzak durması gereken ve namusun kadınsallaştırıldığı gibi durumları doğurduğu da aşikârdır. Dolayısıyla, çok katı bir ideoloji ile keskin değerlendirmelerin yapılması, yanlış anlama ve aktarmanın devam ettirilmesi sonucunu da doğurabilecektir.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadın ve kadınlık algısına baktığımızda; aslında bu dönemdeki kadın/kadınlık algısının, birçok kaynakta Batı medeniyeti tesiri altında kaldığı da ifade edilmektedir. Kadın-erkek eşitliği üzerinde hiç durulmadığı kadar durulduğu görülmektedir. Özellikle çalışma hayatında kadınların olmayışının eleştirilmesiyle başlayan kadın hareketleri, günümüzde çalışma hayatı dışında yani maddi hayat dışında sosyal hayatta da kadın-erkek eşitliğine yönelmiş, istenilen ve hedeflenen kadar olmasa da birçok durumda iyileşmelere neden olmuştur (Tekeli, 1990). Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte kadın haklarına yönelik birçok yasal düzenleme yapılmasına rağmen uygulamalarda halen İslamiyet'in kabulüyle birlikte Osmanlı Devleti'nde de ikinci planda kalan kadın yaklaşımlarının izleri görülmektedir. Biyolojik olarak kadın ve erkeğin farklı cins görülmesinin doğal olması, toplum içinde kadınların söz sahibi olmaması, ayrımcılığa maruz kalması, edilgen bir konuma getirmesi ve güçsüz olması anlamına gelmemelidir (Kırlioğlu vd., 2016: 107). Çeşitli mesleklerin doğması ve eğitimin karma olmasıyla beraber kadınlar her alanda varlığını kabul ettirmeye başlamışlardır. Doğal olarak toplumsal kültür ve dil, bir toplumun sadece günlük hayatlarını değil tarihsel serüvenini de kendi yapısında barındırır. Bu açıdan bakıldığında kültürle karşılıklı ilişki içinde olan dil, o kültüre ait olan tortuları atasözleri ve deyimler aracılığıyla kültürel anlayışa ışık tutan önemli bir araçtır (Özkan ve Gündoğdu, 2011: 1137-1138).

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA TÜRK ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

Bireylerin doğum anından itibaren başlayan hatta anne karnında cinsiyetin öğrenilmesinden itibaren başlayan kadın ve erkek rollerine ilişkin tutum ve davranış serüveni hayat boyunca devam etmektedir. Bireyler, öğretilmiş ve öğrenilmiş rollere yönelik davranışlarını, hayatlarının her dönemlerinde uygulamak zorundadırlar. Aksi takdirde birey, toplum tarafından dışlanma ve yaptırıma uğrama tehdidi altındadır.

Çocuğun cinsiyetinin anne karnında öğrenilmesinden itibaren çocuğa ve cinsiyetine yönelik kararlar dışarıda verilmektedir. Alınan kıyafetler, tercih edilen renkler, oyuncaklar hatta çocuk odaları bile çocuk daha anne karnındayken aslında çoktan anne karnındaki bireyin (fetüs) rolünün biçildiğinin bir göstergesidir. Dışarıda onun cinsiyetine yönelik davranış kalıpları çoktan hazırlanmıştır bile. Anne karnında başlayan süreç doğum ile devam ederse, çocuk, her döneminde karşı cinsiyetten farklılığı ve ondan beklenenler konusunda eğitilir. Oynanması gereken oyuncaklar, tercih etmesi gereken renkler, kıyafetler ve sergilemesi gereken davranışlar her zaman toplumun ve kültürün beklentileri ile paralel olmalıdır.

Kültürel beklentilerinin en belirgin olduğu evre ise evlilik süreci (söz, nişan vs.) ve evlilikte görülmektedir. Evlilikler, geleneksel toplumlarda hem topluma hem aile üyelerine karşı bir

uyum mekanizması olarak görülmektedir. Bunlar kaçınılmaz olarak atasözleri ve deyimlere de yansımaktadır.

Türk atasözleri ve deyimlerinin söylemleri genel anlamda, evlilikte cinsiyetlerden beklenen rollere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Hem kadın hem erkek için evlilikte beklenen rollere bireylerin çocukluklarından itibaren atıfta bulunur. Atasözleri ve deyimler, çocuk için de söylemde bulunsada aslında geleceğin kadınına veya erkeğine atıfta bulunmaktadır. Cinsiyetlerin farklı rollerine atıfta bulunan atasözleri ve deyimlerin, en kapsamlı ve doyurucu olduğu düşünölen;

1. Evliliğin kuruluş süreci ve evlilik,
2. Geleneksel roller çerçevesinde kadın,
3. Karı-koca ilişkileri,
4. Çocuk için cinsiyete uyum süreci ve sosyalleşme,
5. Ailede kadınlar arası ilişkilere yönelik atasözleri ve deyimler ve
6. Kadına yönelik olumsuz atasözleri ve deyimler (Günindi Ersöz (2010: 171-172) başlıkları altında incelemesi uygun bulunmuş ve bu makalede de genel hatları ile bu başlıklar, sınıflandırma açısından yeterli görölmüştür.

1. Evliliğin Kuruluş Sürecine ve Evliliğe Yönelik Türk Atasözleri ve Deyimler

Geleneksel Türk kültüründe kadın algısının, mutlaka başında bir erkek bulunması gerekli görölen ve bir erkeğin gölgesinde ya da himayesinde anlam kazandırılan bir cinsiyet olarak şekillendiği görölmektedir. Kadınların tek başlarına birçok işin içerisinde çıkamayacağı düşünölmüştür. Evlilik öncesinde abi, erkek kardeş veya babası başında bulunan kız çocuğu, yöreye göre belirlenen evlilik yaşına geldiğinde (evlilik yaşı yöreye göre görecelik göstermektedir.) deyim yerindeyse *baş göz edilerek* “başında koca” bulunması amaçlanmıştır (Zeybekoğlu, 2010). Aksi takdirde yaşı geldiğinde evlenmeyen kadınlar ya da geç evlenen kadınlar için “*evde kalmış*” etiketlemesi yapılmaktadır ve toplum tarafından ayıplanarak ortada gülünç bir durumun olduğu imaları yapılmaktadır. Oysa -her ne kadar erkeklerin de erken evliliği tasvip edilse de- evlenmeyen ya da geç evlenen erkekler için bu baskının olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, toplumun genelinin, kadınlar üzerindeki baskısının daha fazla olduğunu gösterir. Tıpatıp aynı durum söz konusu olduğunda, cinsiyete göre farklı yorumların yapılması, biri için normal görölen ya da önemsenmeyen bir durumun diğeri için gülünç, eksiklik ve ayıp bir durum olarak karşılanması toplumsal cinsiyet algısının deyim yerindeyse çifte standardını da ortaya koymaktadır.

Ataerkil toplum düzeninde, kadınların topluluğa katılmasının tek yolu olarak görölen evlilik (Bayrakdar, 2018: 105), kadının toplumsal statüsünde dikey geçişi sağlarken, çocuk doğurması özellikle de erkek çocuk doğurması halinde, toplumsal statüsünü daha da arttıracığı düşünölmektedir. Eğer evli bir kadın çocuk doğur(a)maz ise çok kısa bir süre sonra “kısır”, “çorak”, “meyvesiz ağaç” gibi etiketlenmekte ve deyim yerindeyse taşlanması gereken birey olarak nitelendirilmektedir. Tüm bunlar ve daha fazlası elbette bir süreçtir. Bu süreçte toplumsal ve kültürel beklentiler o kadar baskın olmaktadır ki bu beklentiler zamanla çok daha kısa, öz ve kesin yargılar haline dönüşmüş ve aktarılmıştır. Toplumun cinsiyetten beklentilerinin, atasözleri ve deyimlerle kesinleşmesi de toplum belleğinde baskı sonucunu doğurmaktadır. Evlilik kadar evlilik süreci için de beklentiler kesin ve nettir. Bu amaçla, beklentiler kalıplaşmış bir emir verembuyurma, aksi kabul edilemez bir beklenti haline gelmiştir. Evlilik sürecinde, sürecin iyi yönetilmesi sorumluluğu toplum tarafından çoğunlukla kadına yüklenmiş ve eğer evlilik sürecinde yanlış giden bir şeyler varsa sorunun öncelikle kadında aranması gerektiği

düşünülmüştür. Evlilik sürecinin sağlıklı ilerleyememesinin nedeni olarak işaret edilen ve yükümlülüğü çoğunlukla tek başına taşımak zorunda bırakılan kadınların, baskın kültüre ve topluma tek başlarına ya da azınlık halinde direnememelerinden kaynaklanan bu suçluluk durumunun, uzun bir süreçten sonra günümüzde genel anlamıyla istenilen düzeyde olmasa da geçerliliğini kaybetmekte olduğu görülmektedir.

Geleneksel Türk kültüründe kadınlar gelin olarak “verilen” veya “alınan” erkek ve erkek tarafı ise sadece kadını (gelini) “alan” taraflardır. Türk atasözleri ve deyimleri de genel olarak bu algıya yönelik şekillenmiştir. Özellikle kapalı toplumlarda ya da topluluklarda kız çocuklarının, evde misafir oldukları, ileride evden çıkacağı, yuvadan uçacağı, gideceği veya verileceği göz önünde bulundurularak okula gönderilmesinin gerek görülmediği yaygın bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha doğrusu, tabiri caizse, halk dilinde kız çocuğuna yapılacak -daha çok maddi-yatırımın gereksiz olduğu, el evine gideceği, kız çocuğuna yapılan yatırımın ele yapıldığının düşünüldüğü görülmekte ve kız çocuğuna yapılan yatırımın ölü yatırım olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. “Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk” atasözünün de ifade ettiği gibi asıl olan kocanın evidir, kız yuvadan uçan bir kuştur ve bu sadece kadınlara gönderme yapan bir atasözüdür (Günindi Ersöz, 2010: 172). Baba evinde geçici olduğu, koca evinde kalıcı olduğu için akademik olarak geliştirilmesi arka planda bırakılan kız çocukları, bir an önce evliliğe teşvik edilir. Kadının asıl yerinin doğduğu ev ve aile yanı değil de başta bir yabancı olan kocasının ve ailesinin yanı olarak görülür. Evlilik yaşı da erkendir ve özellikle kadınlar için daha erken olduğu görülmektedir ve her iki taraf için de mutlaka evlilik teşvik edilir.

“Demir tavında, dilber çağında.”

“At beslenirken, kız istenirken.”

“Kız beşikte, çeyiz sandıkta.”

“On beşinde kız, ya erde ya yerde.”

“Sabah karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış.”

“Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır.”

“Bekârın parasını it yer, yakasını bit.”

“Bekârlık maskaralıktır.”

“Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin.”

“Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar.”

“Boyu bacadan mı aştı.”

“Kız çocuğu ya er koynunda ya yer koyunda.”

“Kız girdi on üçüne, ya erdedir ya yerde.”

“Kız evde olsa da elden sayılır.”

“Kız almak, kız istemek, kız vermek, kız kaçırmak.”

Türk toplumunda eş seçmeye de oldukça önem verildiği anlaşılmaktadır. Her iki tarafın karşı taraf için düşünceleri ve beklentileri vardır. Özellikle erkek tarafı, asil ve köklü bir aileden kız alma arzusunda. Eşler arasında denklige özen gösterilmek istenir. Kurulacak ailenin sağlam temellere sahip olması için eş seçimi her iki taraf için de oldukça önemlidir (Güngör Ergen, 2002: 82). Belirtilen atıfa göre, evlenecek bireylerin görüşünden ziyade önemli olan, ailelerinin görüş ve beklentileridir yani evlenecek bireyler arasındaki var olan ya da olabilecek aşk-sevgi bağının çok fazla geçerliliği olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, aralarında sevgi-aşk bağı gelişen veya

gelişebilecek bireylerin kendi iradeleri ile evlilik gerçekleştirme ihtimalinin önlenmeye çalışıldığını gösterir. Ayrıca bu söylemlerde bulunurken, ailelerin karar verdiği evlilik için çiftin birbirini sev(e)meme durumu söz konusu olabileceği, evliliğin sağlam zeminde kurulamama tehlikesi arz edebileceği ve daha önce de belirttiğim gibi ters giden bir şeylerin sorumluluğunun tek başına kadına yüklenebileceği sorunsalı göz ardı edilmemeli ve bu yakıştıracı atasözleri ve deyimler dikkatlice eleştirilebilmelidir.

“Bez alırsan Musul’dan, kız alırsan asılden.”

“Gül dalından odun, beslemeden kadın olunmaz.”

“Pekmezi küpten, kadını kökten al.”

“At alırsan binip al, kız alırsan bilip al.”

“Asili alması zor, saklaması kolaydır.”

“Alma soysuzun kızını, sürer anasının izini.”

“Al atın iyisini yiyeceği bir yem, al avradın iyisini giyeceği bir don” gibi söz öbekleri, aileler tarafından beklentileri ifade eden önemli atasözlerinden bazılarıdır.

Türk toplumunda, her iki ailenin de karşı aileyi ve o ailenin geçmişini bilmesi de oldukça önemli görülmektedir. Daha doğrusu kızın ve kız tarafının geçmişinin bilinmesi en önemlidir. Çünkü toplumun geneli tarafından erkeğin geçmişi erkeğin omuzlarında bir yük olarak görülmezken, verilen-alınan kızın ve kız tarafının geçmişi, omuzda taşınılan ve erkek evine getirilen yük olarak görülmektedir.

“Komşu kızı almak, kalaylı kaptan su içmek gibidir” ve *“Asili alması zor, saklaması kolaydır”* atasözlerinde olduğu gibi, kızı alan ailenin kendini bir güvencede hissetmesi için bilinen yerden/aileden kız alınmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kalaylı kaptan su içmeye benzetilen bildikleri kız, güvenilir olarak görülmektedir çünkü geçmişi bilinen bir aileden alınmıştır. Bu doğrultuda erkek ve kız çocuğun eş seçmede kendi başlarına hareket etmeleri de uygun görülmez daha doğrusu tek başlarına eş seçiminde doğru karar veremeyecekleri düşünülür. Evliliğe karar verme sürecinde ailenin kararları ve görüşleri evlenecek olanlardan daha baskın ve önemli görülmektedir. Bu durum kısır döngüye girme sonucunu doğurur; şöyle ki ailelerin isteği ve kararı doğrultusunda evlenen bireyler ebeveyn olduklarında kendi çocukları adına aynı beklentiye girmektedir ve bu durum nesiller boyu bu şekilde aktarılmaktadır.

“Kızı serbest bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya varır.”

“Bekâr gözüyle kız alma yaya gözü ile at alma.”

“Ergen gözüyle kız alma, gece gözüyle bez alma” gibi atasözleri incelendiğinde sadece kadın için değil erkek için de tek başına evliliğe karar vermesi uygun görülmez çünkü alınacak olan kız eve, aileye yani haneye gelin geleceği için evin büyükleri karar verme noktasında daha önemli görülmektedir. Hala güncelliğini koruyan ve çok önemli görülen *“görücü usulü”* evlilikler de bu sayede önemini korumaktadır. Alınacak kızın erkek tarafından zengin olması da istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Avrat malı başa tokmaktır”* atasözü de bu duruma yönelik kesin yargı içermektedir ve dolayısıyla mal sahibi kadının söz hakkı olması istenmeyen bir durumdur. Çünkü eve gelen gelinlerin söz hakkı olması evdeki otorite dengelerini sarsabileceği ihtimalini doğurduğu için bu durum erkek tarafını endişelendirmektedir.

“Kendinden aşağı kız al, kendinden yükseğe kız ver.”

“Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüğe kız ver.”

Ayrıca çok eşlilikler tasvip edilmezken, dul kadınların tekrardan evlenmesine de oldukça olumsuz bakılmaktadır (Günindi Ersöz, 2010: 173). Özellikle hiç evlenmemiş erkeklerin dul ya da boşanmış kadınlar ile evlenmesine ya da evlenmek istemesine şiddetle karşı çıkılırken, fakat tam tersi durumda kadın için dul ya da boşanmış bir erkekle evlenmesini ayıplayan ya da karşı çıkan söylemlere rastlanmaktadır. Bu durum da atasözleri ve deyimlerimizin bu konudaki çifte standardını yani toplumun çifte standart düşünce ve yargı kalıplarını da ortaya koymaktadır.

“Dazlayan daza düşer, kel başlı kıza düşer.”

“Eski pamuk bez olmaz, dul avrat kız olmaz.”

“Tarlayı düz al, kadını kız al.”

Erkeklerin birden fazla eş almasını tasvip etmeyen atasözleri de vardır:

“Kadının biri ala, ikisi bela.”

“İki kadın olan evde düzen olmaz.”

“Bir evde iki horoz olunca sabah geç olur” gibi çok eşliliği tavsiye etmeyen bu atasözleri ve deyimlerin kadınları koruyor gibi görünse de aslında kadınları suçlayarak ya da etiketleyerek bu tür söylemde bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu atasözleri ve deyimleri dikkatlice incelediğimizde çok eşliliğin tavsiye edilmeme nedeninin yine kadınların aşağı ve sorun çıkartıcı bireyler olarak görülmesi olduğu gerçeğini kabul etmek gerekmektedir.

“Arpayı taşlı yerden, kızı kardaşlı yerden al” sözüyle de kadının erkek kardeşi olmasının erkeğe hizmeti öğrenmesi açısından önemli olduğu görülmüş ve kocasına hizmet konusunda yetiştirilmiş olacağı düşünülmektedir. Ayrıca kadının abisi olması sayesinde korunaklı ve namuslu(!) yetiştirildiği de düşünülmektedir.

2. Geleneksel Roller Çerçevesinde Kadına Yönelik Türk Atasözleri ve Deyimler (Anne, Eş, Ev Kadını vs.)

Evliliğin kuruluş süreci ve kurulması sonucunda karı-koca ilişkisinin önemi kadar anne-baba olmanın da önemi oldukça fazladır. Türk atasözleri ve deyimlerine bakıldığında anne ve baba rollerine yönelik söylemlerin çoğunluğu anne yani kadın üzerinedir çünkü anne çocukların yetiştirilmesinden sorumlu olarak görülmektedir ki özellikle kız çocukları için. Annelik rollerine yönelik detaylı ifadeler bulunur. Bu konuda Parsons ve Bales babanın disiplini sağlayan, geleceği planlayan, ailenin dışındaki dünya ile etkileşimde bulunan bir birey olarak; annenin ise ailenin bir bütün olmasını sağlayan, kişilerarası ilişkileri düzenleyen, yuvayı yapan (dişi kuş) ve aileyi birbirine bağlayan (Güngör Ergen, 2002: 106) bir birey olarak çocuğa model oluşturduğunu belirtmektedirler (Güngörmüş, 1998: 247). Annelik ve babalık hakkındaki atasözleri ve deyimlere bakıldığında, anneliğin babalıktan daha önde görüldüğü anlaşılmaktadır. Fakat çok önemli bir ayrım olarak, atasözleri ve deyimlerin özellikle iyi bir ev kadınlığına ve kadınların özellikle hane içerisindeki davranışlarının nasıl olması gerektiğine vurgu yaptığı da göz ardı edilmemelidir.

“Ana hakkı Tanrı hakkı.”

“Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.”

“Ana yürekten yana.”

“Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz.”

“Anasının teptiği buzağın canı yanmaz.”

“Ana evladından geçmez.”

Ev kadınlığı meselesine gelirse, kadınlarımız tarafından, günümüzde iş hayatına atılmamalarında, bu konuda çekimser kalınmasında ya da çalışmak istememelerinde hatırı sayılır bir bahane olarak görülmesine ve sebep olarak ileri sürülmesine de yol açmaktadır. Kadın ya da istihdam alanında yapılan anketlere bakıldığında, kadınlar, doğumundan itibaren belki de bu kodlamaların bilinçaltına işlenmesi sonucunda sanki meslekmiş ya da gelir elde edilen bir durummuş gibi ev kadını olmalarını aktif iş yaşamına katılmamalarının sebebi olarak görmekte ve göstermektedir.

Atasözlerinde kadınlara verilen en önemli görev ve rollerden biride çocuk yetiştirmek ve çocukların terbiyesinden sorumlu olmaktır. Bu amaçla çeşitli yollara başvurabilmektedir. *“Çocuğa iyi ve kötü huy anneden gelir”* atasözünde görüldüğü gibi annenin çocuk üzerindeki yetiştirme görevi oldukça önemli görülmektedir. Çocukların ahlak ve karakter miraslarının şekillenmesinde anne oldukça önemli rol oynamaktadır. Özellikle kız çocuğunun yetiştirilmesinde anne etkin bir yol oynar. Çünkü atasözleri ve deyimlere göre, kız çocuklarının annesini rol model aldığı düşünülür ve annesini rol model olarak da alması gerektiği vurgulanır. Yine buradan da anlaşıldığı üzere, önemli bir ölçüde kadınların omuzlarına yüklenen bu sorumluluğun sonucunda ters giden bir şeyler olursa toplum ve aile bireyleri tarafından bunun hesabı da büyük ölçüde kadınlardan/annelerden sorulur, sorulmak istenir ve sorumlunun da suçlunun da çoğunlukla kadına yüklendiği görülmektedir.

“Anasının kızı.”

“Ananın bahtı kızına.”

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”

“Anadan gören inci düzer, babadan gören sofraya yazar” gibi atasözlerinde de görüldüğü üzere kadınların el ve ev işleri ile ilgilenmeleri ve kızlarına bu şekilde örnek olmaları gerektiği üzerinde durulurken, evin reisi olarak görülen babanın hane dışarısında çalışıp eve ekmek getirdiği ve oğluna bu yönü ile rol model olması gerektiği vurgulanmaktadır. Babalar oğullarının cinsiyet rollerinin gelişmesinde ve cinsel kimlik kazanmalarında önemli rol model olarak görülmektedir. Aile içindeki bir babanın varlığı ve çocuk ile kuracağı güvenli ilişki oldukça önemlidir. Psikologlar, evde babanın varlığının oğlan için rol model alma açısından önemli olduğunu da söylemektedirler ki bu söylemin de bir kültürel boyutu olduğu da göz ardı edilmemelidir.

“Baba koruk (erik) yer, oğlunun dişi kamaşır.”

“Babanın sanatı oğlana mirastır.”

“Babayla oğlanın pabucu bir olunca evde kavga eksik olmaz.”

“Babasının oğlu.”

“Ata dostu oğla mirastır.”

Kadınlar aynı zamanda yuvayı yapan ve yuvadakileri birbirine bağlayan olarak görülmektedir (Güngör Ergen, 2002: 82-83). Fakat yuvayı yıkan olarak da kadınlar işaret edilmektedir. Dolayısıyla her durumda doğabilecek olumsuz durumlarda hedef yine kadındır.

“Ocağın yakışığı odun, evin yakışığı kadındır.”

“Yuvayı dişi kuş yapar.”

“Avrat düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz.”

Atasözleri ve deyimler tarafından, kadınlardan hamaratlık, beceriklilik, iyi huylu olmak, temizlik, yemek yapmak gibi özellikler beklemektedir. Kadınlar ev işlerinde maharetli olmalı ve az malzeme ile çok yemek yapmalıdır. Evin, eşin ve çocukların temizliğinden sorumludur. Kadının asıl yeri özel olan hane içi olarak görülmektedir (Kurt, 1997: 105-107).

“Erkeğin iyisi eşliğinden, kadının iyisi döşeginden belli olur.”

“Erkek iş başında kadın aş başında belli olur.”

“Her kadının pişirdiği yenmez, diktiği giyilmez.”

“İyi adamın karısı, kurna başında belli olur.”

“Kesmez bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.”

“Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur.”

“Avrat var arpa unundan aş yapar; avrat var buğday unundan taş yapar.”

3. Karı – Koca İlişkilerine Yönelik Türk Atasözleri ve Deyimler

Türk toplumunda, toplumsal cinsiyet ve rollerinde hiyerarşik yapı ve güç, genel olarak ekonomik kaynak temelinde belirlenmiştir. Evi geçindirmek ile görevli kişi hanenin erkek üyeleri özellikle evin büyüğü (baba-dede gibi) hiyerarşik piramidin en üst katmanındadır. Hanenin diğer üyelerinin özellikle hanedeki kadınların, dışarıda para kazanan erkek bireylere karşı saygıda kusur etmemesi gereken bireyler olarak görüldüğü anlaşılmaktadır; çünkü Türk atasözleri ve deyimlerine bakıldığında erkek bireyler ekonomik gücü temsil ederken kadın bireyler de buna karşılık boyun eğmekle görevlendirilmektedir.

Eşler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise eşitlikten ziyade *“Kadının şamdamı altın olsa, mumunu dikecek erkektir”* atasözündeki gibi özellikle ekonomik temelli otorite ilişkilerin mevcut olduğu görülmekte ve kadınlar erkek merkezli tanımlanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların statüleri kocalarının statüsüne bağlı olarak görülmektedir. Kadınlar, kocalarına karşı sabırlı ve sessiz olması gereken bireyler olarak düşünülmektedir. Evliliğin devamı için kadınların kocalarına karşı suskun olmaları oldukça önemli görülmektedir. *“Gece yağar gündüz açar, yıl düzlüğü; erkek söyler kadın susar, ev düzlüğü”* atasözünde de görüldüğü gibi kadınların kocalarına karşı suskun olmaları evliliğin devamı konusunda önemlidir. Atasözleri ve deyimlere baktığımızda genellikle erkeklerin otoritesini sağlamlaştırmaya hatta daha da güçlendirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, atasözleri ve deyimlerin yaygın olarak kullanılarak bilinçaltına yerleş(tiril)mesi sonucunda evliliğin sağlıklı devam etmesi sorumluluğunun çoğunlukla kadınlara yüklenmesi ve yine aksi bir durumda temelleri sarsılan aile için büyük ölçüde kadınlar suçlanarak belki de cezalandırılması sonucunu doğurabilmektedir.

Atasözleri ve deyimler aracılığı ile hane dışarısında iş hayatına atılması tasvip edilmeyen ve ev ve evlilik içerisindeki görevleri vurgulanan kadınların, düşük statüleri ve ekonomik anlamda erkeklere bağımlı olarak yaşamaları, kadınların erkeklerden daha düşük bir profilde görülmesine neden olmuştur ve olmaktadır. Kadınların mutlaka bir erkek himayesinde olmaları oldukça önemli görülmekte ve kadınlar, himayesinde oldukları erkekler üzerinden anlam kazanmaktadır. Evlilik öncesinde baba veya abisinin olması kızın daha çok beğenilmesine neden olurken ailesinde baba ve abi figürü olmayan kızın, evlilikte erkekler için çok tercih edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kadınlara, evlendikten sonra erkeğine ve hiyerarşik düzende kendinden üstün statülü görülen hane bireyelerine itaat etme derecelerine göre statü elde edecekleri empoze edilmeye çalışılmaktadır.

“Arı gibi eri olanın, dağ kadar yeri olur.”

“Avradı eri saklar, peyniri deri.”

“Horoz kadar eri olanın, harman kadar yeri olur.”

“Erkeksiz avrat, yularsız at.”

Kadınlar ellerinin hamuru ile erkek işlerine karışmamalı hatta evde otorite sahibi olmamalıdır da (Güngör, 1994: 163). Eşler arasında yaşanan sıkıntılar sonucunda son karar verici olarak erkek görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982: 80). Kadınları erkeğe daha az bağımlı olduğu alan olarak özel/hane içi alanın olduğu yani hane içerisindeki işlerde (temizlik veya yemek gibi) erkeğe bağımlılığın daha az olduğu görülmektedir. Özel alan yani ev içerisindeki işler “kadın alanı” olarak ifade edilmektedir. Kadınların ev dışına çıkmalarında erkek yetkisine bağımlı olduğu da görülmektedir (Acar, 1993: 244). Daha önceden de bahsettiğim üzere bu tip söylemlere sahip atasözleri ve deyimler ile kodlanmış kız çocukları, evlendiğinde ya da çalışma hayatına atılabileceği yaşa geldiğinde “ev kadınıyım” diyerek iş hayatına girmemesini meşrulaştırıcı ifadelerde bulunma ve bu durumu kabullenme sonucunu doğurmaktadır.

Birçok atasözünde erkekler de kadınlar üzerinden değerlendirilir. Erkeklerin toplum içerisindeki konumları ve değerlendirmeleri eşine yönelik olabilmektedir. Erkeklerin itibarı konusunda kadınların önemli bir rolü de bulunmaktadır. Kadın, erkeğine ne oranda itaat ederse erkeğin toplumsal statüsü de o oranda artabilmektedir. Erkeğin sahip olduğu itibarda kadınların etkin olduğunun ifade edildiği görülmektedir.

“Kişiyi vezir edende karısı, rezil eden de.”

“Avradı bed olanın sakalı tez ağarır.”

“Kadinsız ev olmaz.”

“Kadın erkeğin eşi, evin güneşidir.”

“Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet.”

“Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar” gibi atasözleri ve deyimlerde erkeğin statüsünün kadınlar üzerinden belirlenmesi ne kadar olumlu ve sempatik gösterilmeye çalışılsa da aslında bu söylemlerin, kadını ön plana atarak sorumluluğun yine tek başına kadına yüklemeye çalıştığını ve olumsuz giden durumlarda yine okların kadına çevrilmesi gerektiğini yani statüsü düşük bir erkek için sorunun öncelikle karısında aranmasının gerektiğini savunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kadınların kendilerini sürekli olarak bu konuda sorumlu ya da suçlu olarak görmeleri kaçınılmazdır.

Kadınlar sadece eşlerine itaat etme noktasında uyarılmamaktadır. Aynı zamanda erkekler eve “getiren” olurken kadınlar da getirileni “yettiren” olarak görülmektedir.

“Kadın var arpa ununu aş eder, kadın var buğday ununu taş eder.”

“Erkek sel, avrat göl.”

“Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli” gibi atasözleri ve deyimlerde de görüldüğü üzere cinsiyet rolleri, eş ve eşler arasındaki ilişkilerin tanımlanması genellikle kadın üzerinden yapılmıştır. Aslında, “Yetmeme” sorununun “Yettirememe” sorunu olarak görülerek eksiklik durumunda sorumlu, suçlu ve hedefin yine kadınlar olarak gösterildiği ve nesilden nesile aktarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

4. Çocukların Cinsiyetlerine Uyum Süreçleri ve Sosyalleşme Sürecine Yönelik Türk Atasözleri ve Deyimleri

Geleneksel toplum yapısına sahip olan toplumların erkek çocuğun kız çocuğuna tercih edilmesi oldukça yaygındır. Çoğu ülkelerin atasözleri ve deyimlerine de bu durum yansımaktadır. Örneğin bir Çin atasözüne göre “18 tanrıça gibi bir kız çocuğu, kambur bir oğlan çocuğunun yerini tutmaz” Uganda da yeni doğan bir oğlan çocuğu “evin direği” olarak adlandırılır (Akın ve Mihçioğur, 2003: 131).

Türk toplumuna baktığımız zaman, ataerkil bir toplum olan Türk toplumunda erkek evlat, neslin (soyun) ve ailenin devamlılığını sağlayan olarak görülmektedir. Geleceğin ekmek kazananı, neslin devamını sağlayıcı ve gelecekteki evin direği olarak görüldüğü için erkek bebekler doğduğu anda yüksek statülüdür. Kadınların erkek çocuk istemeleri ise yaşlılıkta kendisine destek olacağı beklentisidir (Kağıtçıbaşı, 1982: 82) ki bu da kadınların aslında temel ekonomik kazanç elde etmekten yoksun olmalarını göstermektedir.

İşlevsel nedenlere dayalı olarak tercih edilen erkek çocuğa sahip olan kadınların statülerinin yüksek olması ve her erkek çocuk doğurmada statülerinin daha da yükselmesi atasözlerine de yansımıştır.

“Her buluttan yağmur yağmaz, her karından oğlan doğmaz.”

“Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.”

“Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.”

Başaran (1984: 155), yaptığı bir araştırmada; “Sadece bir çocuğunuz olsa hangi cinsiyetten olmasını istersiniz?” sorusuna çiftlerin %75,2’ si “erkek” cevabını verdiği görülmektedir.

“Oğlan anası raf elması, kız anası ahır danası.”

“Kız olan evde tütün tüter mi, yedi kız bir oğlan eder mi?”

“Kız ele, oğlan eve.”

“Oğlan direktir, kız emektir.”

“Kız elin, oğlan evin” gibi atasözleri ve deyimler erkek çocuk istemini göstermektedir. Erkek çocuğa sahip olamayan kadınların üzerindeki baskı sonucunda ya erkeğin çok eşli olması ya evliliklerin son bulması ya da bazen kadınların hayatlarından olması sonucunu doğurmuştur. Hiçbir bilimsel gerekliliğe dayanmadan, erkek çocuk doğurmamasının nedeni olarak yine kadın görülmüş ve suçlanmıştır. Günümüze bakıldığında ise, durumun nicelik ve nitelik olarak istenilen düzeyde değişmediği, halen erkek çocuk sahibi olmak için iki veya daha fazla kadın ile gayri resmi olarak (çoğunlukla imam nikahı ile) birlikte olan erkeklerin önemli derecede var olduğu ve erkek çocuk doğurmayan kadınların halen suçlu olarak gösterildiği maalesef ki görülmektedir.

Erkek çocuklar, atasözleri ve deyimlerde ekonomik güç olarak yani gelecekte “getiren” birey olarak görüldüğü için ve anne-babaya bakacağı düşünüldüğü için istenmektedir. Aynı zamanda neslin (soyun) devamı olarak görülmektedir.

“Ben bakarım oğluma, oğlum bakar oğluna.”

“Ağaç yeşert, meyve getirsin; oğlan büyüt, ekmek getirsin.”

“Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa düşmeyince.”

Atasözleri ve deyimlerde, cinsiyet rollerine ilişkin pratikler hane içerisinde genellikle anne ve babadan alındığı ifade edilmektedir. Kız evladın annesinden rollerine ilişkin bilgiler

edinebileceği, erkek evladın görevlerini ve rollerini babasından öğrenebileceği empoze dirmiştir. Sosyalleşme sürecinde de cinsiyetler ne oranda cinsiyetçi rollerinin pratiklerine uyum sağlarsa o oranda toplumda sosyalleşme sağlanmış olacaktır. Rollerine aykırı bireyler ayıplanması ve kınanması gereken bireyler olarak görülür ve gösterilir. “Anasının kızı” (olumsuz anlamda) ya da “babasının oğlu” (olumlu anlamda) gibi sözler de olumlu ya da olumsuz olarak çocukların kimden örnek aldıklarını gösteren deyimlerdir. “Oğlan atadan öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi” atasözünde görüldüğü gibi kız çocukları anneden erkek çocukları babadan örnek alması beklenmektedir. Fakat günümüze baktığımızda kız çocukları, iyi bir davranışta ya da iyi herhangi bir durumda “babasının kızı” olurken kötü giden bir durumda birden bire “anasının kızı” oluverir. Bu durum evlilikte de böyle olabilmektedir; olumlu bir durumda “kimin karısı” olan kadın aksi bir durumda “anasının kızı” olarak etiketlenmektedir.

“Ana ile kız, helva ile koz.”

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”

“Anadan gören inci dizer, babadan gören sofraya düzer.”

Ayrıca günümüzde oldukça popüler ve yaygın olarak kullanılan bir söz olan “her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır” sözünü ele aldığımızda neden başarılı olanın erkek neden arkada olanın kadın olduğu sorunsalı da tüm bu tarih süreç ve süzgecinden geçerek günümüze aktarılan ve aktarımına devam edilen atasözleri ve deyimlere bağlanabilir. Bu sözü ciddiye alırsak, erkeğin başarısız olması durumunda sorumlu kimdir? Sanırım yine kadındır çünkü makalenin önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere erkeğin başarısız olmasının nedeni, eğer erkek evli ise büyük ölçüde karısına yüklenmekte ve sorunun kaynağının kadında aranabileceği vurgulanmaktadır.

5. Ailede Kadınlar Arası İlişkilere Yönelik Türk Atasözleri ve Deyimleri

Geleneksel Türk toplumlarında aile yapısına baktığımızda hiyerarşik yapının zirvelerini yaşı ne olursa olsun erkeklerin oluşturduğunu görmekteyiz. Hanede yaşı ne olursa olsun evin büyüğü olan kadın, evin en küçük erkeğinden sonra gelmektedir. Evin reisi de o ailenin babasıdır. Babadan başlayarak yaşa göre erkekler hiyerarşik yapının zirvesini oluşturur (Günindi Ersöz, 2010: 177). Bu durum çoğunlukla, evdeki en yaşlı kadının en genç erkeğe olan tavırlarını bile etkilemektedir.

Aile içi ilişkilerin ve karşılıklı rollerin önemli olduğu Türk aile yapısında, akrabalık ağları ve bağları da oldukça güçlüdür. “Hala, teyze, dayı, amca, dede, anneanne, babaanne, kayınbirader, görümce, baldız, yenge, elti, bacanak, enişte, kaynana” gibi akrabalık terimlerini çoğaltmak mümkündür ve bu durum da aslında Türk kültüründe akrabalık ilişkilerinde karşılıklı ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Türk toplumunda, özellikle akrabalık ilişkilerinde kaynana–gelin ve gelin–görümce–elti ilişkileri öne çıkmaktadır. Erkekler arasında da karşılıklı statüleri ifade eden akrabalık terimleri olsa bile örneğin bacanak gibi, erkekler arasındaki ilişki ve rollere dayalı atasözleri ve deyimler görememekteyiz. Bu durum aslında akrabalık ilişkilerinde kadınların öne çıktığını göstermektedir. Bacanak, kaynana–damat, kayınpeder–damat gibi karşılıklı rollere dayalı ve erkeklere hitap eden atasözleri bulamamaktayız (Akbalık, 2013: 86-87). Bu durum aile kurumunun kadınlar üzerinden temsil edildiğini ve ailenin kadınlara özel bir alan olduğu gerçeğini bir kez daha yansıtmaktadır.

Türk kültüründeki aile içi ilişkilerde özellikle gelin–kaynana, elti–elti ve gelin–görümce arasındaki ilişkiler de sorunludur. Kayınvalide, gelin olduğu zamanlarda kendi kayınvalidesinden gördüklerini ve kendisine yapılanları gelinine uygulamak istemektedir.

Geçmişteki yaşanmışlık kayınvalide tarafından geline aktarılmak istenmektedir. Aynı zamanda kayınvalide kendi kızını gelininden sürekli üstün tutmakta ve genel olarak gelinler görümceleri karşısında düşük statüde görülerek haksız bulunmaktadır. Eltiler arasında da sürekli bir hiyerarşik statü için mücadele vardır. İki gelin de evde birbirinden üstün olma mücadelesi vermektedir. Dolayısıyla, atasözleri ve deyimlere bakıldığında aile içi ilişkiler özel alan olarak görüldüğü için kadınlar üzerinden vurgulanmaktadır. Erkekler arası ilişkiler hakkında bu tarz söylemlerin bulunamaması da bunun ispatıdır. Bu kapsamda Türk atasözleri ve deyimlerine bakacak olursak;

“Kaynana öncü, oğlu cici.”

“Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.”

“Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.”

“Ana yılan, sözü yalan; karı çiçek, sözü gerçek.”

“Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.”

“Sarımsak gelin olmuş, kırk gün kokmamış.”

“Yerine düşmeyen gelin yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir.”

“Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.”

“Gelinin dini yok, kaynananın imanı” gibi atasözleri ve deyimler, kayınvalide ve gelin arasındaki ilişkilere yönelik söylenmişlerdir.

Etilerin birbirleri arasındaki karşılıklı ilişkilerine dayalı atasözleri ve deyimlerin olduğu gibi, gelinler ve görümceler arasındaki ilişkilere yönelik de atasözleri ve deyimlere rastlamak mümkündür. Aralarında iktidar, statü mücadelesi bulunan gelin–görümce–elti arası ilişkiler toplumsal bağlamda atasözleri ve deyimlere de yansımıştır.

“Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.”

“Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.”

“Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.”

“Görümce, yüzünü görmeyeyim ölünce.”

Kayınvalidelerin, geçmişte yaşadıkları deneyimler gelinleri ile olan ilişkilerine yansımaktadır. Gelin–kaynana arasındaki problemler aile üyelerine de yansımaktadır. Fakat kayınvalidenin oğlu olduğu gibi kızı da varsa eğer, kızı da bir gün evlenip gelin olacağı ve kayınvalidesi kızına iyi davranması için gelinine iyi davranması gerektiğini söyleyen sözler de vardır. *“Üveye etme özünde bulursun, geline etme kızında bulursun”* atasözünde de görüldüğü üzere kızının gelin olduğunda kayınvalidesi tarafından hor görülmemesi için kendisinin de gelinini hor görmemesi öğütlenmektedir.

6. Kadınlara Yönelik Olumsuz Türk Atasözleri ve Deyimleri

Türk atasözleri ve deyimlerine baktığımızda kadınların erkeklere göre aşağı bir statüde olduğu görülmektedir. Bunun yanında bazı atasözleri ve deyimlerin, kadınları çok daha aşağıladığını ve

değersiz olduğunu vurguladığını görmekteyiz. Kadınları genellikle uğursuz, şeytana benzeyen, para harcamaya meyilli, güvenilmez olarak etiketlemektedir. *

“Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez.”

“Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz.”

“Babaya dayanma, kariya güvenme.”

“Karıda vefa, borçluda sefa aranmaz” gibi atasözleri kadınların baştan çıkarıcı, uğursuz, güvenilmez ve vefasız olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde *“kadınlar hamamına döndü”, “karı ağzı”, “Karı gibi kırıma, konuşma, yürüme, ağlama, gülme...”* gibi deyimler de kadınları aşağılayan ifadelerdir.

Türk atasözleri ve deyimlerin kadınlara yönelik olumsuz değer atfetmesi, genel olarak kadınların, erkeklerin aklından düşük akla sahip olmalarına ve çok fazla ve gereksiz konuştuklarına bağlanmaktadır. Erkekler göre düşük akla sahip görülen kadınların söylediklerine güven olmayıp çok konuştukları için de sır saklayamayacakları düşünülmektedir (Akbalık, 2013: 87). Fakat erkekler oranla düşük akla sahip olarak görülen, değersiz ve güvenilmeyen kadınlara, toplum tarafından özellikle aile ve çocuk yetiştirme konusunda daha çok görev ve sorumluluk verilmesi de büyük bir çelişki ve tutarsızlıktır.

“Kadın bir aklı, erkeğin dokuz aklıdır.”

“Kadın kısmının saçı uzun aklı kısa olur.”

“Ateş almağa gelen kadının otuz ağız sözü var.”

“Kadını sırdaş eden esrara tellal aramaz.”

“Kadının sofusu şeytanın maskarası.”

“Kadın, erkeğin şeytanıdır.”

“Dişi köpek kuyruk sallamayınca erkek köpek ardına düşmez.”

“Dişi yalanmazsa erkek dolanmaz.”

“Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz.”

“Avrattan vefa zehirden şifa.”

“Kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası.”

“Bir (ev) gemi donanır, bir kız (çıplak) donanmaz.”

“Kız doğuran tez kocar.”

“Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni.”

“Kızın var mı derdin var.”

“Kızını dövmeyen dizini döver.”

“Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz.”

Bu tip atasözleri kadınların erkekler oranla akıl zayıflığı olduğu görüşünü vurgulamaktadır. Kadınların çok konuşmasından dolayı sır saklayamayacakları görüşüne sahip olunmuştur. Daha

* TDK, 12 Eylül'de gerçekleştirilen referandumun ardından Anayasa değişikliğinde kadınlara yönelik olumsuz ifadelerde bulunan ve aşağılayan, ötekileştirici ifade içeren atasözleri ve deyimleri kaldırdı. Bu çalışmada kadına yönelik olumsuz ifadelerde bulunan birçok atasözü ve deyimler artık TDK sözlüğünde yer almamaktadır.

kötü olan ise, toplum tarafından, bu gibi atasözleri ve deyimlerin eleştiriye kapalı olarak görülmesi ve halen günümüzde de yaygın kullanılarak aktarımının sağlanmasına devam edilmesidir. Özellikle, bu ifadelerin daha çok, kadınlar tarafından hemcinslerine yönelik sıklıkla kullanıldığının görülmesi ise oldukça üzücüdür.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Toplumun, üyelerinden beklentilerinin temeli, aslında o toplumun geçmişinin, coğrafi konumunun, dilinin yani toplumun birçok yönünün araştırılması ile keşfedilebilir. Bu çalışmada ise Türk toplumunun toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında, keskin ayrımcılığa ilişkin düşünce ve algı yapısı, toplumun bakış açısının önemli sembollerinden biri olan dili, söylemleri yani sözel olarak ifade etmede kullandıkları kelimeleri/cümleleri ve üslubu incelenerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Türk toplumuna bakıldığında toplumun, üyelerinden, toplumsal ruhun sağlanması aşamasında oluşmuş genel yargı ve kalıplara, cinsiyetlere göre önceden karar verilmiş cinsiyetçi davranışlara hatta ruha bürünmelerini istediği anlaşılmaktadır. Genel kalıp ve normlara karşı direnç gösteren bireyler, toplum tarafından ayıplanma, kınanma, dışlanma hatta ceza/yaptırım uygulanmasına bile maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Kültür tarafından özellikle kadınlara biçilmiş roller, kadınları, toplumsal hayattan soyutlamakta ve bazı alanlardan da alenen dışlamakta olduğu görülmektedir. Kadınlara yönelik daha pasif, narin, korunmaya muhtaç olma gibi pasif durumlar beklenmekteyken; erkeklerden koruma içgüdüğü, hane reisliği, haneyi geçindirme gibi daha çok ekonomik temelli aktif beklentiler vardır ve doğan her birey bu mantık çerçevesinde yetiştirilmektedir. Bu süreçte, kadın ve erkeklerden beklenen roller çerçevesinde uzun bir zaman süzgecinden geçen ve kesin bir dille kısa ve öz olarak ifade edilen kalıplaşmış söz öbekleri, kesintisiz olarak aktarılmıştır ve aktarılmaya da devam edilmektedir. Ayrıca yeni doğan bir bebeğin bu kalıp ve normları öğrenmesi ve içselleştirmesi noktasında toplum en önemli görevi yine kadına yüklemiş ve bu durum su söz öbekleri ile deyim yerindeyse neredeyse yasalaştırmıştır.

Doğduğu andan itibaren ataerkil yapıda ve erkek egemen bir anlayışta büyüyen ve bunu içselleştiren kız çocukları, evlenmeden önce babasına ve varsa abilerine evlendikten sonra da kocasına emanet olarak görülmektedir. Bazen de "emanet" yerini "yük" kavramına bırakabilmektedir. Bu durum da doğal olarak kadınları toplumsal ve sosyal hayatın birçok yönünden soyutlanması sonucunu doğurmuştur. Doğumundan itibaren özellikle kız çocuklarının geleceğinin iyi olması yönünde –özellikle maddi anlamda- planlanması gerekli görülmemiştir. Halk arasında oldukça yaygın olarak kullanılan "gelinliğine çıkarsın kefenine girersin" sözünde görüldüğü gibi "verileceği" ve "misafir olarak görüldüğü evden çıkacağı" düşünülen kız çocuklarının, "gideceği" eşini ve eşinin ailesini nasıl mutlu edebileceği ve bir daha anne baba evine dönmesinin kesinlikle uygun bulunmadığı konusunda yetiştirilmesi istenmektedir ve özellikle kız çocuklarının bu yönde katı olarak öğütlendiği anlaşılmaktadır. Çünkü evliliği sırasında gurur duyulan kız çocukları, olumsuzluk durumunda hedef haline gelmekte ve eşlerin ayrılması durumunda utanç kaynağı olmaktadır. Boşanma durumu erkek ve ailesinde herhangi bir olumsuz durum ve düşünceye mahal vermezken kadın ve ailesi için bu durum tüm aile fertlerine olumsuz olarak yansımakta ve kadının geleceğinin artık bittiği düşünülmektedir. Maalesef tüm alanda olduğu gibi burada da toplumsal yapıda kadın ve erkek arasındaki çifte standart göze batmaktadır.

Makalede incelenen kalıplaşmış söz öbeklerinin, kadınlara ilişkin çoğu zaman olumsuz değerler attığı görülmektedir. Bu kalıplaşmış söz öbeklerinde, kadınlara yasaklanan birçok şeyin

erkeklerle yasaklanmadığı hatta “zarf atmak”, “kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası”, “yatağına almak” ve “yatağına girmek” gibi söz öbekleri ele alındığında, kadınlar için ahlak dışı olarak görülen durumun erkekler için övünç kaynağı olarak gösterildiği de göz önüne serilmektedir. Özellikle namus kavramının kadınsallaştırılmasında ve namusun sadece kadınlara yakıştırılmasında önemli bir rol oynayan atasözleri ve deyimlerin genç beyinlere aktarılması, kısır bir döngüye sebep olmakta ve genel olumsuz yargının kırılması noktasında yapılan çalışmalara deyim yerindeyse çelme takmaktadır. Bunun yanı sıra, kadınlara yönelik olumsuz değerler atfeden ve aşağılayan birçok atasözleri ve deyimlerin literatürden kaldırılması da kadınlara yönelik algının değişmesinde devlet desteğini göstermektedir. Fakat halen, kaldırılan kalıplaşmış söz öbeklerine oranla daha masum olarak görülen bazı kalıplaşmış söz öbeklerinin ilköğretim sözlüklerinden çıkarılsa bile literatürde olduğu görülmektedir. “Yuwayı dişi kuş yapar” gibi masum görülen kalıplaşmış söz öbeklerinin aslında kadınlara halen rol biçme ya da etiketleme hedefinde olduğu görülmekte ve bu noktada cinsiyet ve cinsiyete dayalı rol ayrımcılığını içeren tüm kalıplaşmış söz öbeklerinin devlet eli ile kaldırılması önem arz etmektedir. Ayrıca, eğitimde kız çocuklarının varlığına verilen önem ve bu amaçla yapılan projeler, uygulamalar ve kampanyalar da kadınların eğitime katılmaları yönündeki devlet çabasını göstermektedir. Aynı zamanda kadınların eğitime katılma yönündeki çabaların ve bu yöndeki devlet desteğinin artışına binaen eğitilmiş kadınların varlığı istenilen düzeyde olmasa da istihdamda kadınların varlığını kabul ettirmiştir. Fakat hala günümüzde erkeğe daha çok yakıştırılan meslekler de yok değildir, halk tarafından sık kullanılan “doktor bey kızım” ifadesi gibi...

Günümüze bakıldığında, kadınların özlük haklarına dayalı mücadelesine istinaden kalıplaşmış yargı ve beklentilerin istenilen düzeyde olmasa da bir nevi kırıldığı ve kırılmakta oldukları görülmektedir. Kadınlar da artık ev dışı ekonomik hayatta varlıklarını hissetmekte, hissettirmekte ve bu yönde mücadele vermektedir. Sosyal ve kültürel hayatta da anlam farklılıklarının değişmekte olduğu görülmektedir. Aslında her bireyin ortak noktası cinsiyetten öte insan olmalarıdır. Cinsiyet farklılıkları hak mağduriyetine sebep olduğunda, toplumun bütünlüğü ve her alanda kalkınması için bir engel teşkil edecektir. Bu bağlamda atasözleri ve deyimlere bakıldığında kadın odaklı söylemlerin sadece cinsiyetinden dolayı kadınların erkeklerden aşağı görüldüğü anlaşılmaktadır. Sadece cinsiyetinden ve ona yakıştırılan cinsiyet rollerinden dolayı erkekler kadınlara göre üstün tutulmaktadır (Kırlioğlu vd., 2016: 117).

Son ve öneri olarak; günlük hayatta yol gösterici olarak kabul görmüş atasözleri ve deyimler önemini hala korumaktadır. Fakat yaşamın her alanını atasözleri ile değerlendirmek, özellikle de kadınların bazı alanlarda varlığını göstermelerine, haklarını savunmalarına ve haklarını kullanmalarına engel teşkil etmektedir. Bazı atasözleri ve deyimler kadınlarda statü kaybına neden olmakta en azından bu duruma yönelik söylemlerde bulunmaktadır. Bu gibi kadına yönelik olumsuz söylemler kadın haklarına yönelik yeniden yorumlamaları ve çabaları doğurmuş ve istenilen düzeyde olmasa da olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Dolayısıyla kadına yönelik yapılan çalışmalarda, geçmişten günümüze özenle korunarak aktarılan kalıplaşmış söz öbeklerinin akademi camiasında ortaya koyularak incelenmesi ve tartışılması önem arz etmektedir. Hâlbuki kadınlar toplumsal hayatta ayrımcılık ve ikinci sınıf muamelesi görmeseler, bu tür etiketlenmeye maruz kalmasalar, hak ettiği değeri, yeri ve konumu elde edebilseler toplumun yeni üyelerinin geleceği, toplumların geleceği ve toplumsal hayat daha sağlıklı olacaktır. Bunun sağlanabilmesi için öncelikle zihniyetin değişmesi gerekmektedir. Zihniyet değişimi ise birkaç gün, ay veya yılda olabilecek bir durum da değildir. Bazı şeyler sıfırdan başlatılsa da düşüncelerin kırılması oldukça uzun zaman alacaktır. Bu bağlamda bu uzun sürecin başarılı tamamlanabilmesi için Anarko-feminist söylem, sorunun kaynağına yönelik üç basamaklı bir çözüm önerisi sunmaktadır. Buna göre ilk olarak, güç ilişkilerinin cinsiyetler

arasında hiyerarşik bir düzen yaratmayacak şekilde sıfırlanması, ikinci olarak, toplumsal rollerin sıfırlanarak yeniden oluşturulması ve üçüncü olarak, politik yapının bu sıfırlama ve yeniden oluşturma sürecini destekleyecek şekilde geliştirilmesi gerekmektedir (Hatiboğlu, 2008: 102). Bu uzun zaman zarfında, öncelikli olarak eğitim sisteminde köklü değişikliklerin yapılması ve her ne kadar “dayanışma” adı altında gösterilmeye çalışılsa da, kadınların hane içerisindeki görevlerine vurgu yaparak erkeğin hane içerisinde kadına sadece yardımcı olan birey olarak gösterilmesinden vazgeçilmesi gerekmektedir. Henüz ilköğretim çağındaki genç beyinlere, dayanışma olarak gösterilmeye çalışılan hane içerisindeki keskin rol dağılımı, aslında cinsiyetçi rollere ve ayrımcılığa temelden zemin hazırlamaktadır. Kadınların asıl görevlerinin hane içerisinde olduğunun ve erkeklerin hane içerisinde yaptıklarının sadece kadınlara yardım ve dayanışma niteliği taşıdığından vurgulanmasından vazgeçilmelidir. Günümüze değin ders kitaplarında kadınlara yönelik algıda değişimler olsa da kadınlar halen üreten ve çalışan bireyler olarak değil hane içerisinde yemek yapmak, ütü yapmak, temizlik yapmak, aile içi ilişkileri düzenlemek gibi görev üstlenen birey olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bireylerde, çocuk yaşlardan itibaren sığ düşünce ve sınırlı bir bakış açısına sahip olma sonucunun doğması kaçınılmaz olacaktır. Oysaki bir toplumda kadınların, ayrımcılığa maruz kalmamaları, toplumsal hayatın her alanında var olması, katkılarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi, toplumsal kaynaklara erişimlerinin sağlanması (Şimşek, 2010: 233) toplumun refahını ve gelişmişlik düzeyini gözlemlenebilir ölçüde arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (1993). *Gecekondularda Aileler arası geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*. (Genel Yayın No. 75), Ankara: Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Acar, M. ve Demir Ö. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Ağrıdağ G. (2005). *Toplumsal Cinsiyet Rolü*. Adana: AKDAM Gönüllü Kadın Eğitimi Semineri.
- Akbalık, E. (2013). Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36: 81-90.
- Akın, A. ve Mihçioğur, S. (2003). *Kadının Statüsü ve Anne Ölümleri*, *Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Sağlık* (Editör, Ayşe Akın). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2/Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Anıl, A. Y. (2004). Kutadgu Bilig’de Kadın. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 32.
- Başaran, F. (1984). Ailede Cinsiyet Rollerine ilişkin Tutum Değişmeler *Türkiye’de Ailenin Değişimi* (Yayına hazırlayan Türköz Erder). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Bayraktar, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerinden Sembolik Şiddet: Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Annelik-Babalık Cinsiyet Rollerinin Kültür Kodlarına Dayalı Bir İnceleme. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(5): 96-112.
- Berktaş F. (2004). *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*. (Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No. 7), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Bilton, T. vd (2008). *Sosyoloji* (Çeviren, Kemal İnal). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası - Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (Çeviren, Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.

- Çobanoğlu, Ö. (2003). Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik ve Değişme üzerine tespitler. *Ankara: Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5: 3-12.
- Entwistle, J. (2012). *Cinsiyet / Toplumsal Cinsiyet Temel Sosyolojik Dikotomiler* (Çeviren, İlkay Şahin – Editör, Chris Jenks). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ersöz, A. G. (2010). Türk Atasözü ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Ankara: Gazi Türkiyat Dergisi*, 6: 167-181.
- Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Olarak Kadın. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 24(94): 13-33.
- Göksel B. (1998). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Güngör, N. (1994). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Yansıyan Aile Modeli Üzerine Sosyolojik Görüşler. *I. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları III, 156-168.
- Güngör Ergan, N. (2002). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde "Kadın" *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı*, (Yayına Hazırlayan: İlhan Gülsün). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Güngörmüş, O. (1998). *Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatiboğlu, B. (2008). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Anarko-Feminist Bakış: Makrodan Mikroya Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19(2): 97-109.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). Türkiye'de Çocuğun Değeri, kadının Rolü ve Doğurganlığı, Türk Toplumunda Kadın (Derleyen, Nermin Abadan-Unat). *İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği*, 8: 89-115.
- Kalaycı Kıriloğlu, H., Akarçay, D. ve Kıriloğlu, M. (2016). Atasözleri ve Deyimlerde Kadına Yönelik Şiddetin İzleri: Niteliksel Bir Çalışma. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 4(8): 101-122.
- Kaplan, M. (2001). Dede Korkut Kitabı'nda Kadın, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kurt, İ. (1997). *Türk Atasözlerinde Psikolojik Bir Yaklaşım*. Konya: Mikro Yayınları.
- Özkan, B. ve Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçe'de Atasözleri ve Deyimler. *TURKEY: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3): 1133-1147.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler* (Derleyen, Ümit Tatlıcan). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Şimşek, M. (2010). Türkiye'de Beşeri Kalkınma Bakımından Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye – Avrupa Birliği Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13): 232-245.
- Tekeli, Ş. (1990). *1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Titley G. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Konu(şma)ları* (Çeviren, Şehnaz Kıymaz Bahçeci - Editör, Yael Ohana). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" (15.06.2018 – 03.03.2019) <<http://www.tdk.gov.tr>>
- Üner S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Yiğitoğlu, M. ve Yalçınkaya Z. (2016). Türkçedeki Cinsiyetçi Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme. *Ankara: İDİL Sanat ve Dil Dergisi*, 5(26): 1659-1669.

Yule, G. and Brown, G. (1983). *Discourse Analysis*. New York: Cambridge University Press.

Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3: 1-14.